

HÖGSTA DOMSTOLENS DOM

meddelad i Stockholm den 16 oktober 2014

Mål nr

B 3438-12

KLAGANDE

MM

Ombud och offentlig försvarare: Advokat AB

MOTPART

Riksåklagaren

Box 5553

114 85 Stockholm

SAKEN

Grov misshandel

ÖVERKLAGAT AVGÖRANDE

Hovrätten för Västra Sveriges dom 2012-06-25 i mål B 4560-11

DOMSLUT

Med ändring av hovrättens dom frikänner Högsta domstolen MM och upphäver skyldigheten för honom att betala avgift till brottsofferfonden.

Högsta domstolen upphäver beslutet att MM ska återbetala 84 000 kr av kostnaderna vid tingsrätten för den offentlige försvararen och den särskilda företrädaren samt beslutar att staten ska svara för kostnaden.

MM ska få ersättning av allmänna medel för kostnader för inställelse hos Högsta domstolen (kostnad för resor och nattlogi) med sammanlagt 2 100 kr. MM ska också få ersättning av allmänna medel för bevisning i målet med 10 540 kr.

Högsta domstolen avslår MMs yrkande om ersättning för inkomstförlust.

AB ska få ersättning av allmänna medel för försvaret i Högsta domstolen med 133 461 kr. Av beloppet avser 86 768 kr arbete, 8 775 kr tidspillan, 11 226 kr utlägg och 26 692 kr mervärdesskatt. Staten ska svara för kostnaden.

YRKANDEN I HÖGSTA DOMSTOLEN

MM har yrkat att han ska frikännas.

Riksåklagaren har motsatt sig att hovrättens dom ändras.

Riksåklagaren har förklarat att han även i Högsta domstolen yrkar ansvar i första hand för grov misshandel enligt 3 kap. 6 § brottsbalken och i andra hand för vållande till kroppsskada, grovt brott, enligt 3 kap. 8 § andra stycket. Han

har i Högsta domstolen justerat gärningspåståendena så att de har fått följande lydelse.

MM har den 14 maj 2009 i bostaden i Kungsbacka misshandlat sonen OM genom att skaka honom kraftigt eller rikta slag mot hans huvud, dunka huvudet mot något eller bruka annat våld mot huvudet. Våldet har orsakat O bl.a. blödningar under den hårda hjärnhinnan och blödningar i båda ögonbottnarna. Brottet är att bedöma som grovt med hänsyn till att gärningen varit livsfarlig och med beaktande av att O tillfogats svår kroppsskada. I andra hand har MM, genom att skaka O kraftigt eller rikta slag mot hans huvud, dunka huvudet mot något eller bruka annat våld mot huvudet av oaktsamhet orsakat Os skador, bl.a. blödningar under hårda hjärnhinnan och blödningar i båda ögonbottnarna. Med hänsyn till skadornas art och att de innefattat ett medvetet risktagande från MMs sida är gärningen att bedöma som grov.

MM har invänt mot åtalet att han inte har orsakat Os skador och att han i vart fall inte har gjort det med uppsåt eller av oaktsamhet. Han har tillagt att han, för det fallet att Högsta domstolen skulle komma fram både till att skadorna har orsakats av honom och till att han har haft uppsåt eller varit oaktsam, har handlat i nöd och att gärningen därmed inte utgör brott. MM har vid frikännande dom yrkat ersättning dels för inkomstförlust och för inställesekostnader i samband med huvudförhandlingen hos Högsta domstolen, dels för utlägg avseende vittnet Jens Grøgaards kostnader vid tingsrätten.

DOMSKÄL

Bakgrund

1. OM är född den 25 februari 2009 och är son till MM och hans sambo EN. O har en tvillingbror som heter A. Pojkarna förlöstes genom ett planerat kejsarsnitt. Förlossningen genomfördes utan komplikationer. MM och EN har också en äldre dotter, som är född år 2004.
2. Några veckor efter födelsen blev A smittad av RS-virus (ett virus som angriper luftvägarna). Både O och A blev den 18 mars 2009 inlagda på

sjukhus och fick stanna där under en fjortondagarsperiod. Även O blev smittad. Särskilt A var mycket medtagen av infektionen. När O lades in på sjukhuset hade han ett par blåmärken på ena kinden och blånader på, som det anges i rättsintyget, ”hela vänstra underbenets framsida/på underbenen”.

3. På förmiddagen den dag som åtalet avser, dvs. den 14 maj 2009, besökte familjen barnvårdscentralen eftersom O hade ”kaskadkräcks” två dagar i sträck. Under eftermiddagen var O gnällig. Vid 18-tiden befann sig MM med O i badrummet. O skrek. Plötsligt tystnade han. När EN, som hade befunnit sig strax utanför, gick in i badrummet såg hon att O var livlös och andades dåligt. Hon ringde då genast SOS-alarm, som beslutade att skicka en ambulans. Under tiden som EN talade med larmoperatören hölls O av MM.

MMs inställning och frågan i målet

4. MM har uppgett att O, när O låg på skötbordet, plötsligt började skrika högre än tidigare och att han sedan tystnade helt och blev medvetslös och ”lealös” och började ”rulla med ögonvitorna”. MM har tillagt att han greps av panik och att han skakade O för att få liv i honom. Den första frågan i målet är om MM har orsakat O skador genom att skaka O eller rikta slag mot hans huvud eller dunka O huvud mot något eller bruka annat våld mot huvudet.

Ambulanstransporten och sjukhusvistelser

5. När ambulanspersonalen anlände till familjens bostad var O medvetslös. Han andades dåligt med enstaka andetag och var blek. MM följde med O i ambulansen. Under ambulanstransporten till sjukhuset ventilerades O med syrgas och andningen förbättrades. Också pulsen blev bättre och grundmuskelspänningen (tonus) återkom i viss mån. När O avlämnades på sjukhuset i Göteborg efter en knapp halvtimmes ambulansfärd noterade

ambulanspersonalen att han hade blivit bättre men att han fortfarande var ”mycket dålig”.

6. Under vistelsen på sjukhuset fick O återkommande kramper. Mot dessa fick han epilepsimedicin. Han behandlades också i respirator. Sedan respiratorn hade kopplats från fick O antibiotika mot misstänkt lunginflammation. Efter hand förbättrades Os hälsotillstånd och han skrevs ut från sjukhuset i Göteborg den 27 maj 2009 för fortsatt vård på Länssjukhuset i Halmstad. Där stannade han i två dagar. Sedan blev han utskriven till en utredningsenhet inom socialtjänsten i hemkommunen.

Rättsintyget

7. Det i målet åberopade rättsintyget är utfärdat i april 2010 av avdelningsläkaren Elisabeth Werner Rönnerman vid Rättsmedicinalverkets rättsmedicinska avdelning i Göteborg. Av intyget framgår att O, när han var på sjukhuset i Göteborg, hade blödningar under den hårda hjärnhinnan, ”hjärnryggmärgsvätsketillblandade” blödningsrester under den hårda hjärnhinnan och blödningar i båda ögonbottenarna. Det kunde också påvisas att han, även om tillståndet efter hand förbättrades, var ”kraftigt andningspåverkad med enstaka andetag”, uppvisade ”blekhet och cirkulationspåverkan” samt ”slapphet och medvetlöshet”, hade spänd fontanell, fick kramper och hade ”onormal nervcellsaktivitet på EEG”.

8. Enligt rättsintyget har Os skador orsakats av trubbigt våld. När det gäller typen av våld uttalas i intyget att utseendet, lokaliseringen och omfattningen av blödningarna under hårda hjärnhinnan och blödningarna i ögonbottenarna talar starkt för att dessa har uppkommit genom skakvåld av vuxen person. Däremot anges det att det inte kan avgöras vilken sorts trubbigt våld som har orsakat blånaderna i ansiktet och på benen som han uppvisade den 18 mars

2009 (se p. 2). Det tilläggs dock att normal hantering och omvårdnad av friska spädbarn inte ger upphov till blånader.

9. Beträffande när i tiden som blödningarna uppstod uttalas i rättsintyget, att den samlade bilden av de akuta symtomen tillsammans med blödningarna talar starkt för att O utsattes för skakvåld i nära anslutning till ambulansens ankomst. Det framhålls emellertid att de gjorda fynden talar för att blödningarna hade olika ålder och alltså hade uppkommit vid olika tidpunkter genom upprepade tillfällen av skakvåld. Någon närmare bedömning av blödningarnas olika ålder har, enligt vad som sägs i intyget, inte kunnat göras.

Det kompletterande rättsintyget

10. Efter det att rättsintyget hade utfärdats utfördes ytterligare en undersökning av Os hjärna med s.k. magnetkamera. Elisabeth Werner Rönnerman kompletterade då rättsintyget med uppgifter om den undersökningen. Hennes slutsats i kompletteringen var att de nya fynden – ”viss hjärnskrumpning” samt ”tämmligen utbredd glios” (ökad mängd stödjeceller i hjärnan, ärrvävnad) – påvisade att O hade haft hjärnskador och att dessa skador var en följd av skakvåldet utövat av en vuxen person.

Rättsliga rådets yttrande

11. Sedan Högsta domstolen hade meddelat prövningstillstånd i målet hämtade riksåklagaren in ett yttrande från Socialstyrelsens rättsliga råd. I sitt yttrande den 5 november 2013 ansluter sig rättsliga rådet till ett yttrande från professorn och överläkaren Anders Eriksson, som är specialist i rättsmedicin och vetenskapligt råd i rättsmedicin hos Socialstyrelsen. Enligt vad Anders Eriksson uttalade i sitt yttrande, som avgavs i oktober 2013, är sannolikheten för att Os symtom skulle ha uppkommit på något annat sätt än genom en

vuxen persons uppsåtliga agerande mycket liten. Anders Eriksson gav i yttrandet uttryck för uppfattningen, att det inte hade kommit fram något underlag för en annan bedömning när det gäller skadornas uppkomst än den som i målet har gjorts av tingsrätten och hovrätten.

Vittnesförhör i Högsta domstolen

12. I Högsta domstolen har vittnesförhör hållits med dels Anders Eriksson, dels seniorprofessorn Peter Aspelin, som också – på begäran av MM – har avgett ett yttrande i målet.

13. Anders Eriksson har berättat följande. Slutsatsen i yttrandet till rättsliga rådet har han byggt på att det hos O har förekommit tre symtom (en triad) som, om de förekommer samtidigt, enligt den traditionella uppfattningen med styrka har ansetts tala för att skakvåld har förekommit om det inte är så att barnet har utsatts för något annat ”högenergivåld”, såsom en trafikolycka eller ett fall från hög höjd. De symtom som ingår i triaden är blödning under hårda hjärnhinnan, blödningar i ögonbottnarna och svullnad i hjärnan. Det har emellertid riktats kritik mot denna diagnosmodell. Kritiken går ut på att de angivna symtomen kan ha andra orsaker. Detta går det inte att bortse från. Statens beredning för medicinsk utvärdering (SBU) har därför nu startat ett projekt om skakvåld mot spädbarn. Projektet, som kommer att pågå under två år och bestå av en systematisk litteraturstudie, syftar till att belysa vilka vetenskapliga belägg som det finns för träffsäkerheten hos olika metoder som används för att ställa diagnosen skakvåld. Han deltar själv i projektet som expert. Med hänsyn till vad som har kommit fram under senare tid är det för närvarande oklart i vilken utsträckning som triadens delkomponenter är specifika för skakvåld. Det kan alltså i dag inte sägas att förekomst av triaden innebär att skakvåld är bevisat. I stället måste det konstateras att vi inte vet; vi befinner oss på ett gungfly. Detta betyder att han inte står fast vid sitt

yttrande till rättsliga rådet. I stället håller han med om det som Peter Aspelin har sagt i sitt yttrande.

14. Peter Aspelin har uppgett: Han är läkare och professor i radiologi. Han har bl.a. varit ordförande i det vetenskapliga rådet i SBU under sex år. Som han har beskrivit i sitt yttrande finns det, när det gäller skakvåld, inom forskarvärlden två olika läger. Kontroversen gäller inte huruvida det är skadligt att våldsamt skaka ett barn. Det som diskussionen gäller är med vilken vetenskaplig säkerhet som man kan fastställa hur olika skador som upptäcks hos ett barn har uppkommit. Påståendet att förekomsten av triaden utgör ett starkt bevis för att skakvåld har förekommit går tillbaka till slutet av 1960-talet; de medicinska beläggen för det var dock relativt tunna. Men påståendet fick allmän acceptans och växte till en medicinsk sanning under flera årtionden, trots att bevisläget inte ändrades. Man vet att en mycket stor andel av blödningar i ögonbottenarna inte har samband med våld utan uppstår på annat sätt. Det har inte heller visats att nervtrådar slits av, och att hjärnan därför svullnar, vid skakvåld. Man kan också fråga sig om skakvåld verkligen kan förekomma utan att nackskador uppstår. Det finns även andra invändningar mot triaden som diagnosmetod. Sammanfattningsvis kan sägas att det vetenskapliga stödet för diagnosen skakvåld är osäkert. Det finns ingen etablerad diagnostisk standard, och det är oklart om det finns vetenskapliga belägg för diagnosen utifrån olika kriterier.

Högsta domstolens bedömning

15. Det finns inte någon bevisning som tar sikte på vad som hände när MM befann sig i badrummet med den skrikande O omedelbart innan O tystnade. De enda uppgifter som har lämnats i denna del är de som kommer från MM. Av det som EN har berättat kan det alltså inte dras någon slutsats rörande händelseförloppet i badrummet.

16. MMs berättelse går ut på att O, när han låg på skötbordet, plötsligt började skrika högre än tidigare och att han sedan tystnade helt och blev medvetlös och ”lealös” och började ”rulla med ögonvitorna” samt att MM då greps av panik och skakade O för att få liv i honom. MM har i en videoinspelning som har gjorts under förundersökningen visat hur det gick till. Skakningarna framstår som tämligen försiktiga och är inte på långa vägar sådana att de stämmer in på beskrivningen av skakvåld. (Här kan hänvisas till den uppgift om amerikanska barnläkarföreningens definition som finns i tingsrättens dom: ”Skakningarna är allvarliga, våldsamma och massiva. De har ingen relation till triviala stötar som uppstår vid lekar som Rida, rida ranka eller gunga på armen eller sitta i babysitter. En omdömesgill person som observerar förloppet skulle lätt inse att barnet behandlas på ett för barnet mycket farligt sätt.”) MMs uppgifter om hur han skakade O utgör därmed knappast en förklaring till Os symtom.

17. Detta innebär att den enda bevisning som finns för riksåklagarens påstående att MM har orsakat Os skador är att dessa inte skulle kunna uppstå på något annat sätt än genom våldsutövning från MMs sida, eftersom O inte hade varit med om någon allvarlig olyckshändelse. Frågan är då om det underlag som riksåklagaren har åberopat till stöd för denna slutsats är sådant, att det på grund av detta är ställt utom rimligt tvivel att MM har orsakat O de angivna skadorna.

18. Den typ av bevisning som det här är fråga om, och som innebär att säkra slutsatser beträffande ett påstått handlande ska kunna dras enbart av att vissa effekter har uppstått, måste bedömas med mycket stor försiktighet. Här kan i viss mån jämföras med vad Högsta domstolen uttalade i rättsfallet NJA 1991 s. 56. Där gällde frågan, om det kunde uteslutas att någon annan än den tilltalade hade misshandlat och orsakat en persons död. Enligt Högsta domstolens domskäl i det målet kan det endast i undantagsfall komma i fråga

att grunda en fällande dom på den negativa omständigheten, att utredningen inte synes ge utrymme för någon alternativ gärningsman.

19. För att det av endast det förhållandet, att vissa kroppsskador föreligger, ska kunna vara ställt utom rimligt tvivel att dessa har orsakats av någon på ett visst angivet brottsligt sätt, måste krävas att slutsatsen vilar på en vetenskaplig ståndpunkt som det finns mycket starka belägg för. Samtidigt måste det vara i praktiken uteslutet att det finns någon annan tänkbar förklaring till skadorna.

20. En helt annan situation är det självfallet om kunskaper inom exempelvis den rättsmedicinska vetenskapen används som bevis i fall där det också finns annan bevisning, t.ex. för att klargöra omfattningen av en viss inträffad kroppsskada eller att bedöma tidpunkten för när skadan uppstod. Ett annat exempel där rättsmedicinen kan ge viktigt underlag är när det ska bedömas vilka risker som har funnits för liv eller hälsa i en viss situation.

21. Det kan konstateras att det vetenskapliga stödet för diagnosen skakvåld allmänt sett har visat sig vara osäkert. Det har inte kommit fram att förhållandena i just det här fallet är sådana att det trots denna osäkerhet går att slå fast att Os skador har orsakats av skakvåld eller annat våld från MMs sida. Tvärtom talar vissa omständigheter, bl.a. att O tidigare hade drabbats av RS-virus och att det fanns spår av en äldre blödning under hårda hjärnhinnan, för att förklaringen till de symtom som O hade är en annan.

Högsta domstolens slutsats

22. Slutsatsen blir att det inte är ställt utom rimligt tvivel att MM har orsakat O de av riksåklagaren angivna skadorna. MM ska därför frikännas.

Kostnadsfrågor m.m.

23. Eftersom MM har frikänts ska skyldigheten enligt tingsrättens dom för honom att återbetala 84 000 kr av kostnaderna för den offentlige försvararen och den särskilda företrädaren upphävas, liksom förpliktandet att betala avgift till brottsofferfonden.

24. MM är berättigad till traktamente och reseersättning med anledning av huvudförhandlingen hos Högsta domstolen och till ersättning för kostnader för bevisning vid tingsrätten. Han har dock inte rätt att få ersättning för inkomst som han förlorade när han inställde sig här (se 31 kap. 2 § rättegångsbalken samt 7 § förordningen (1982:805) om ersättning av allmänna medel till vittnen, m.m.).

25. Den av försvararen begärda ersättningen är skälig.

I avgörandet har deltagit: justitieråden Ella Nyström, Lena Moore, Martin Borgeke (referent), Svante O. Johansson och Lars Edlund
Föredragande justitiesekreterare: Jenny Hjukström